

Janly-jandarlar emele gelmezinden ozal, Ýer togalagynda diňe fiziki we geo-himiki hadysalar bolup geçýärdi. Ýeriň atmosferasynda erkin kislorod ýok diýen ýalydy. Haçan-da jandarlar emele gelenden soňra, Ýer togalagynda biogeohimiki hadysalar ýüze çykýar. Ilkinji janly bedenler suwda emele gelýär, wagtyň geçmegi bilen olaryň görnüş sanlary artýar, olar gurluş taýdan çylşyrymlaşýarlar we Ýer togalagynda öz täsirlerini ýetirip başlaýarlar. Ylaýta-da, janly bedenleriň käbirleriniň guryýeriň üstüne çykanlaryndan soňra, olaryň ösüşleri we daşky gurşawa ýetirýän täsiri artýar.

Ösümlikleriň pajarlap ösmekleri we olardaky fotosintez hadysasynyň üsti bilen atmosferada kislorodyň mukdary artýar, gün şöhleleri himiki energiýa öwrülýär, organiki däl maddalardan organiki maddalar emele gelýär. Ösümlikleriň emele getiren organiki maddalary olaryň özleriniň boý alnaklaryna, ösmeklerine we ätiýaç üçin organiki maddalaryň toplanmagyna mümkinçilikler döredýär. Toplanan organiki maddalar dürli iýmit zynjyrlarynyň esasynda tebigata giňden ýaýradylar.

Tebigatda kislorodyň mukdarynyň artmaklygy ýaşayşyň ösüş derejesiniň tizleşmegine getirýär. Atmosferada ozon gatlagy emele gelýär we ol jandarlary Günden gelýän ýaşayş üçin howply ultramelewşe şöhlelerden goraýar. Şeýlelikde, janly bedenler Ýerde giňden ýaýraýarlar, pajarlap ösýärler we öz ýaşayan ýerlerine güýçli täsir edip özgerdýärler.

Görnükli rus alymy, akademik W.I.Wernadskiý ýaşayşyň bar bolan ýa-da haçan-da bir wagtlar bolupgeçen ýerlerini biosfera diýip atlandyrýar (grekçe “bios”-ýaşayş, “sfera”-gatlat, gurşaw diýmegi aňladýar).

Biosfera, W.I.Wernadskiniň nygtaýşy ýaly, Ýer togalagynda janly maddalaryň eýeleýän ýeri, onuň gurluşy atmosfera (troposfera); ähli suw aýtymlary (gidrosfera); Ýer üstüniň “gaty” bölegi (litosfera) ýaly görnüşlerden ybarat. Biosfera janly bedenleriň ýa-da janly-jandarlaryň ýaşayan gurşawlarynyň geologik gabygydyr.

Aýsenem ANNAGYLYJOWA

Türkmenistanyň Döwlet energetika  
institutynyň talyby